

C. HORNICTVÍ.

Hornictví náleží sice k činnostem okupačním, avšak kapitál a práce mají při tom účinek tak rozhodný, že s vydatnějším jich použitím nezvýší se jako při rolnictví výrobní náklad, nýbrž zmenší se, ač nevdí-li přirozený nedostatek minerálu. Zvláštností hornictví jest, že vytěžené výrobky nedají se více reprodukovati, takže těžením se vyčerpává zásoba.

I v hornictví stopují se extensivní a intesivní způsoby produkce.

Extensivní na př. jsou dobývání v otevřených lomech (Bruch, Tagbau), dolování pomocí mělkých šachet (šachty rumpálové), rýžování zlata z náplavu a písku.

Intensivnější způsoby produkce vznikají proniknutím do hloubky a šířky pod zemí pomocí šachet a štol. — Při tom jest potřebí značného kapitálu na stroje, koleje podzemní, roubení, ventilaci, pumpy, vytahovadla, třídidla (při uhlí) atd.

Svou povahou vyžaduje hornictví, a to čím intesivnější jest, tím více, podnikání ve velkém, neboť jen při něm jest možno předsevzítí racionální plán těžební a větší oběti počátkové, jež teprve po delší řadě let z výtěžku se nahradí. Tento moment a nejistota výtěžku byly příčinou, že v oboru hornictví záhy již se vyvinuly podniky společné (těžírstva), a že novější dobou obecně nabylo převahy těžení ve velkém.

Na cenu produktů hornických mají účinek tyto momenty:

1. Zdokonalená organisace těžební pomocí hojného kapitálu. Náklad výrobní klesá, a malé závody se potlačují.

2. Vždy působí též relativní bohatství minerálních látek, a cena řídí se dle nákladu v dolech méně vydatných, musí-li se z nich těžiti, aby se účinné poptávce vyhovělo.

Protože nahodilé hranice jednotlivých pozemků nemohou býti hranicemi pro podzemní dolování, nemá-li zdárný vývoj hornictví býti ohrožen, tedy se z přirozenosti věci musí poměr hornictví ku pozemkovému vlastnictví určitě upraviti.

Dějiny forem právních, pomocí kterých se upravoval poměr mezi právem na horniny podzemní a vlastnictvím pozemků, tvoří nejzajímavější stránku ve vývoji práva horního. Dříve panovala domněnka, že oddělení práva na horniny od vlastnictví povrchu vzniklo teprve ve středověkém Německu svémocí panovnickou

(zejména Hohenstauffů). Leč novější badání ukázalo, že tomu tak není, že naopak již ve starém Řecku (doly Laurionské) a za fenické a římské doby v Anglii, za římského panství ve Španělsku právo na horniny bylo vyhrazeno státu. Starodávné právní obyčeje cornwallské, devonshirské a derbyshirské v podstatných kusech souhlasí s právem jihlavským, freiberským, goslarským atd., takže tato posléz řečená původní nejsou. Horní regál v pojmu středověkém, podle kteréhož právo na horniny podzemní náleží výlučně koruně, jež jeho vykonávání po případě přenechává v mezích určitě vyměřených oblastí za určité platy jednotlivým podnikatelům s podmínkou trvalého těžení, má tedy kořeny své už v právu starověkém. Obsah práva regálového byl arci v rozdílných zemích nanejvýš co do oboru nerostů, na něž se vztahovalo, a měnil se i v téže zemi během dob, aniž platil vzhledem ke všelikým způsobům půdy stejně. V Anglii si jej na př. králové osobili v starých mezích římských, ale panstvo si právo na horniny osobovalo též; za Eduarda III. však již nebylo uznáváno vzhledem k nerostům nalézajícím se pod domy, lukami a lesy, a za královny Alžběty omezeno bylo vůbec výhradní právo královské na zlato a stříbro, kterých v zemi beztoho takměř nebylo; všecko ostatní právo na horniny bylo uznáno za příslušnost vlastnictví pozemkového. Ve Francii všecko právo dolovací považováno za výhradu královskou, a v revoluci francouzské přes snažení fysiokratů, aby právo to bylo přiznáno vlastníkům půdy, uznáno, že ono je právem národa (státu), což zanechalo svoje stopy i v právu tam (jakož i v Belgii) dosud platném. Podobně ve Španělsku, Portugalsku, Nizozemí, Lucembursku a Řecku. V Německu přiznán byl regál horní zlatou bullou kurfiřtům, v míru vestfálském všem stavům říšským. V Rakousku až do obecného zákona horního z r. 1854 nevztahoval se regál na nerosty palivové.

I tam, kde se zachovalo dosud právo státu, jako v oboru platnosti práva francouzského, ustoupila přece stará soukromoprávní konstrukce regálová pojetí veřejnému.

Výhrada státu nemá povahu soukromoprávního titulu, nýbrž hospodářsko-politického opatření.

Nikdo, ani vlastník na svém pozemku, nesmí dolovati na kovy, rudy a uhlí bez koncese státní, která ve Francii závisí na uznání rady státní, jež podmínky těžení ustanovuje. Ani vlastník pozemku,

ani nálezce nemá na ni jako takový nároku. V ostatních státech jest nyní věc upravena následovně:

a) Budťo se také odlučuje vlastnictví k půdě od práva k dolo-
vání v ten způsob, že právo toto jest neodvislým na vlastnictví
ku pozemku, avšak právo na hledání hornin (kutání) a na pro-
vozování hornictví v určitém území není vázáno na koncesi
vládní. I někdo třetí, našel-li nějaké horniny a chce-li na ně do-
lovati, není vázán na svolení vlastníkov; každý má právo i na
cizím pozemku kutati a nalezl-li, má nárok na udělení práva do-
lovacího v určitém rozsahu místním kol naleziště (udělení měř-
dolových). Ovšem musí vlastníka odškodniti, pokud přípravné práce
a pozdější těžení týká se jeho pozemku.

To jest jádrem myšlenky tak zv. svobody dolování (Berg-
baufreiheit), která jest většinou soustav právních uznána, byť třeba
ne pro všechny horniny, nýbrž mnohdy jen pro určité horniny
zákonem vyjmenované.

Horniny nalézající se pod zemí jsou dle tohoto právního ná-
zoru *res nullius*, k nimž nabývá práva okupačního ten, kdo
opatřiv se licenci úřední třeba proti vůli vlastníkově kutal, a na-
leznuv vymohl sobě vyměření tak zv. měř dolových, t. j.
určitých hranic podzemních, uvnitř kterých může doloovati. Tyto v zá-
konech horních vyměřeny byly bez ohledu na hranice pozemků
na povrchu v takovém rozsahu, který dle panujícího stavu tech-
niky hornické se jevil potřebný, aby podnik hornický mohl se vésti
racionálně.

Udělení těchto měř dolových není prodejem ani nemá ráz živ-
nostenské koncese, nýbrž jest pouhým úředním stvrzením, že ten,
kdo nalezl a se přihlásil, nabyl okupačního práva v objemu po-
ukázaných jemu měř dolových. Na kolik jde o potřebná k těžbě
zařízení na povrchu, zabezpečuje mu zákon právo expropriační
na příslušné pozemky.

I v této právní konstrukci uskutečněna se jeví nutnost národoho-
spodářská, aby pro hornictví se vytvořily podmínky činící mož-
ným racionální těžení jinak nemožná.

b) Druhý způsob jest ten, že jest právo vlastníka pozemku k do-
lování uznáno, takže přenechání práva ke kutání a dolování na
určitém pozemku jest věcí smlouvy s vlastníkem toho pozemku
(Anglie, Severní Amerika).

Dřívější zákonodárství podrobovalo však i těžení hornické samo dalekosáhlé intervenci státu.

Nejdále v té příčině šel tak zv. direkční systém pruský, opírající se o ustanovení Landrechtu, dle kterého stanovily státní úřady, jak mnoho smí se dobývat, ve kterých dolech smí se pracovat, stanovily ceny výrobků, přijímaly dělníky a pod.

Hlavní zřetel staršího zákonodárství obrací se tu spolu proti tak zv. drancování (Raubbau), t. j. těžení, při kterém na zjevný úkor budoucnosti hledí se v přítomnosti vyrvatí jen to, co jest snáze přístupno.

Novověké zákonodárství vlivem ideí liberálních zřetele toho více méně se spustilo, spokojujíc se tím, že dává těžební plány před počítím dolování zkoumat, žádá, aby postup prací vykonaných byl v nich zaznamenáván a nařizuje úřední kontrolu výkonu. V ostatku se obmezuje na opatření bezpečnostní i požaduje — aby byla větší záruka těžení racionálního — by technické vedení každého podniku bylo v rukou osoby odborně vzdělané a v této příčině státem zkoušené.

Dělnictvo hornické mělo již ve středověku zvláštní organizaci korporativní, podobnou zřízení cechovnímu, kdežto v nové době princip svobodné práce i zde zavládl. Zbytek staré organizace zachoval se jen v tak zv. bratrských pokladnách, které jsou zřízeny v Rakousku (horní zákon z r. 1854, § 210. a násl.) a v Prusku (zákon horní z r. 1865, původně již v Landrechtu) na základě donucovacím, avšak s tím rozdílem, že v Prusku již při počátečné novověké úpravě zákonné nabyly převahy tak zv. revírní pokladny zahrnující všechny doly určitého hornického okrsku, zabezpečující tedy dělníkům větší volnost stěhování, kdežto v Rakousku dle zákona z r. 1854 nabyly největší převahy pokladny dolové (závodové), zahrnující vždy jen dělnictvo určitého podniku nebo závodu. Bratrské pokladny jsou pojišťovny nemocenskými, invalidními, vdovskými a sirotčími. Příliš malý objem jejich zvláště v Rakousku byl příčinou, že s pojišťovnatelské h o hledišťe byly nedostatečny přes to, že podnikatelé značné příspěvky do nich konali, v sociální příčině činily všecku volnost stěhovací i pracovní ilusorní, ježto dělník, jenž víceletými platy nabyt určitého podpůrného nároku, o nějž opuštěním závodu mohl přijít, byl na podnik vázán.

Nové zákony rakouské (říš. zák. z 28. července 1889, 13. prosince 1891, 27. září 1892) snažily se pak o nápravu, zejména nařízeno oddělení nemocenské pokladny od zaopatřovací, malé zaopatřovací mohou býti u více podniků nuceně sloučeny v jednu; plány jejich musí býti znalecky prozkoumány a upraveny, nároky dělníků vystupujících se chrání (kapitál úhradní pro ně dle pojišťovatelských pravidel vyšetřený se přenese na bratrskou pokladnu toho závodu, do něhož přejdou, neb se pro ně uloží u nějaké státem zmocněné pojišťovny jiné). Myšlenka povinného pojišťování horníků zjedнала si platnost novější dobou též v Belgii a ve Francii. Rovněž ujalo se zákonodárství tak řečené ochrany dělnictva obdobným způsobem, jako při průmyslu, obmezujíc užívání žen a nedospělců a stanovíc po případě maximální dovolenou pracovní dobu také pro horníky dospělé.

Nejnověji pak zase nastává i reakce proti uvolnění vlivu státního, jež účinkem liberálních zásad bylo v století XIX. nastalo, a objevují se snahy, z části důvodné, brániti těžení zisknému, na újmu budoucnosti pěstovanému, což u některých zvláště důležitých hornin vzhledem k znenáhlému ubývání zásob rychle rozmnožovanou těžbou naší doby nabývá národohospodářské důležitosti. K tomu přistoupilo ještě stále rozhodnější vítězení velikých podniků, které usnadňuje kartelování a monopolistické stanovení cen, zvláště při nerostném uhlí (uhelná lichval). I hlásá se proto požadavek sestátnění dolů. Pokud by šlo pouze o to, aby se čelilo lichvářským cenám, dostačilo by převést do rukou státu i jen část příslušných dolů, aby se mohlo kořistění kartelové mařiti; pokud jde o prevenci proti rannému vyčerpání jistých druhů hornin (uhlí), nebylo by lze obmeziti se na sestátnění částečné.